

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ІМ. І. КРИП'ЯКЕВИЧА

Україна

КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА,
НАЦІОНАЛЬНА СВІДОМІСТЬ,
ДЕРЖАВНІСТЬ

2019
32

УДК 94:8](477)(082)

У 45

Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / гол. ред. Ігор Соляр; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2019. Вип. 32. 372 с.

Збірник об'єднує студії з історії, мовознавства та літературознавства.

Статті історичного блоку розкривають актуальні проблеми історії (Західноукраїнської Народної Республіки, воєнної історії), а також містять розвідки про відомих людей та їх значення у формуванні української державності.

Мовознавчі студії репрезентують дослідження мовних явищ за матеріалами пам'яток XVI–XVIII ст., засідань Галицького сейму, а також польовими матеріалами Чернігівщини.

Дослідження з літературознавства зосереджені довкола аналізу праць міжвоєнного періоду (Софія Яблонська-Уден), спогадів сучасників про відомих людей (Олена Пчілка).

Ukraine: Cultural Heritage, National Consciousness, Statehood / Ed. Ihor Soliar; NAS of Ukraine, I. Krypiakievych Institute of Ukrainian Studies. Lviv, 2019. Vol. 32. 372 p.

The collection of scientific papers is an interdisciplinary edition of the Institute which integrates studies in history, linguistics, and literary criticism.

Articles from historical block reveal current issues of history (the West Ukrainian People's Republic, military history) as well as investigations about famous persons and their importance in the formation of Ukrainian history.

Linguistic studies represent research of linguistic phenomena based on the materials of monuments of the 16th-18th centuries, meetings of Diet of Galicia and Lodomeria, field materials of Chernihiv region.

Literary criticism studies focus on the analysis of works of the interwar period (Sofia Jablonska-Uden), as well as memoirs of contemporaries about famous people (Olena Pchilka).

Рекомендувала до друку вчена рада

Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
(протокол № 10 від 26.11.2019 р.)

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

Соляр Ігор Ярославович, д.і.н., с.н.с. (Україна)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Акіллі Алессандро (Achilli Alessandro), PhD (Australia)

Борчук Степан Миколайович, д.і.н., проф. (Україна)

Газдаг Вільмош (Gazdag Vilmos), PhD (Україна)

Даниленко Андрій (Danylenko Andriy), PhD, prof. (США)

Золтан Андраш (Zoltán András), dr hab., prof. (Угорщина)

Литвин Микола Романович, д.і.н., проф. (Україна)

Мозер Міхаель (Moser Michael), dr hab., prof. (Австрія)

Муравський Олег Іванович, к.і.н., с.н.с. (Україна)

Надрага Марта Степанівна, к.і.н., с.д. (Україна)

Пастух Тарас Васильович, д.філол.н., доц. (Україна)

Рембішевська Дорота Кристина (Rembiszewska Dorota Krystyna), dr hab., prof. (Польща)

Реманик Михайло Васильович, к.і.н. (Україна)

Ситник Олександр Степанович, д.і.н., проф. (Україна)

Ястремська Тетяна Олександрівна, к.філол.н., с.н.с. (Україна)

УДК [94:338.43.02](477.8)"1918/1919"
DOI: 10.33402/ukr.2019-32-211-221

Віталій ВИЗДРИК

*доктор історичних наук,
професор кафедри гуманітарних наук
Національної академії сухопутних військ
ім. гетьмана П. Сагайдачного
ORCID: <https://orcid.org/000-0001-5427-5825>
e-mail: v.vyzdryk05@gmail.com*

Олександра МЕЛЬНИК

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри гуманітарних наук
Національної академії сухопутних військ
ім. гетьмана П. Сагайдачного
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3497-4148>
e-mail: lmmlviv@gmail.com*

АГРАРНА ПОЛІТИКА УРЯДУ ЗУНР (ЗОУНР)

Розглянуто передумови й особливості проведення аграрної реформи на західно-українських землях. Охарактеризовано земельне питання, що в умовах війни з Польщею вимагало швидких дій влади в законодавчій площині. Досліджено нормативно-правову базу, яка регламентувала повноваження органів влади й управління в аграрній сфері. Розкрито зміст відповідної реформи та показано її етнополітичне спрямування. Висвітлено роль системи землеустрою в економічному поступі села. Розглянуто політику провідних українських партій щодо аграрного питання.

Ключові слова: Західноукраїнська Народна Республіка, земельна реформа, Українська Національна Рада, Державний секретаріат, аграрне законодавство.

Після Першої світової війни в результаті розпаду Австро-Угорської імперії утворилася Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР), що є яскравим прикладом прагнень українського народу до творення правової демократичної країни. Чи не вперше за багато століть українці одержали шанс реалізувати свої віковічні прагнення й об'єднатися в одну державу. У результаті тривалого процесу 22 січня 1919 р. Україна стала незалежною соборною державою. Однак це об'єднання від початку було більше декларативним. Після Акту Злуки формально продовжували існувати дві держави – УНР (Українська Народна Республіка) на чолі з Директорією та ЗУНР (після 22 січня ЗОУНР) під проводом Української Національної

Ради (УНРади). Уже від початку буття обидва державні утворення зіштовхнулися з великими проблемами – зовнішніми ворогами та внутрішніми протиріччями.

Одним з основних завдань держави, що потребувало нагального вирішення, було земельне питання, адже селяни, які становили понад 80 % населення Галичини, перебували у скрутному соціально-економічному становищі. Сільське господарство переживало кризу та потребувало не лише відновлення, а й докорінного реформування землеустрою, оскільки близько половини угідь належали незначній групі осіб, в основному польським дідичам; зберігалось майоратне землеволодіння, притому більшість населення відчули «земельний голод». Законодавче вирішення земельного питання допомогло б сільськогосподарським виробникам у відбудові зруйнованих війною господарств, що мало б надзвичайно важливе значення для майбутнього держави.

Мета дослідження – висвітлити передумови проведення земельної реформи, її значення для галицького селянства та процес прийняття законодавчої бази. Методологічну основу становлять принципи наукового пізнання: історизм й об'єктивність.

Ця тема частково відображена в дослідженнях М. Литвина й К. Науменка¹, С. Макарчук², Б. Тищика³, П. Гай-Нижника⁴, О. Павлишина⁵, Р. Тимченко⁶ й ін.

УНРада 5–6 листопада проголосила низку декларацій про перспективи розвитку зовнішньої та внутрішньої політики ЗУНР. Одне з важливих питань, що потребувало вирішення, – земельне, яке в умовах війни з Польщею вимагало швидких дій влади в законодавчій площині. Зазначалося, що відразу після досягнення військово-політичної стабільності новоутворений український парламент мав провести аграрну реформу, згідно з якою великі землеволодіння мали б перейти у власність мало- і безземельних селян. У статті часопису «Діло» від 6 листопада 1918 р. написано: «Український парламент... переведе справедливую аграрну реформу, силою котрої земля великих земельних дібр перейде на власність малоземельних і безземельних»⁷.

Заступник державного секретаря закордонних справ УНРади М. Лозинський своє ставлення до проведення земельної реформи в Галичині висвітлив у газеті «Діло», вважаючи, це питання «найголовнішою журою нашої державної власти». На його думку, необхідно утворити «земельний фонд Народної Республіки» із великого землеволодіння для забезпечення галицького селянства⁸. Проведення

¹ Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР. Львів: Вид-во «ОЛІР», 1995. 368 с.

² Макарчук С. Етносоціальне розвитие і національніє отношенія на западноукраїнських землях в период імперіалізма. Львов: Вища школа. 1983. 256 с.

³ Тищик Б. Західно-Українська Народна Республіка (1918–1923 рр.). Історія держави і права. Львів: Тріада плюс. 2004. 392 с.

⁴ Гай-Нижник П. УНР та ЗУНР: становлення органів влади і національне державотворення (1917–1920 рр.). Київ: «ЩеК». 2010. 304 с.

⁵ Павлишин О. Підготовка аграрної реформи в ЗОУНР. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість і державність*. Львів, 2000. Вип. 6: Західноукраїнська Народна Республіка: історія і традиції. С. 170–183.

⁶ Тимченко Р. Соціально-економічна політика. ЗУНР (ЗОУНР). URL: http://history.org.ua/JournALL/revol/revol_2012_8/8.pdf

⁷ Український Народ! *Діло*. 1918. 6 листопада.

⁸ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали: у 5-ти т. / О. Карпенко, К. Мицан. Івано-Франківськ: Лілея-НВ. 2003. Т. 1. С. 443.

аграрної реформи лягало на Державний секретаріат земельних справ. До його обов'язків входила підготовка та контроль за реформуванням землеволодіння. Йому підпорядковувалися рілничі референти при державних повітових комісаріатах, які поступово перетворилися в земельний відділ. Референти мали співпрацювати з лісовими інспекторами й управами державних маєтків⁹.

Уже на початку січня 1919 р. на сесії УНРади у Станіславові була створена земельна комісія для розробки аграрного законопроекту, до складу якої ввійшла низка політичних діячів: С. Данилович, С. Вітик, А. Шмігельський, П. Шекерик-Доників, Т. Старух, Л. Петрушевич, С. Онишкевич, І. Макух та ін.¹⁰. На ній було прийнято низку ухвал щодо проведення весняно-польових робіт та умов оренди землі. Зокрема, ці рішення зобов'язували Раду Державних секретарів розробити розпорядження з цього приводу. Державний секретаріат внутрішніх справ 18 січня видав постанову повітовим комісарам щодо організації весняних робіт, де зазначалося: «Як що двірських обшар не обсіє і з власної вини оголошеної кількості моргів до кінця цвітня 1919 р., а насіє зужив в иньший спосіб, платить за кожний сотнар метричний бракую чого збіжа 500 К»¹¹. Кожна громада, крім того, мала сформуувати рілничу комісію з чотирьох осіб, яка займалася збором даних щодо засіяних площ як заможними, так і бідними селянами. Згідно із розпорядженням Секретаріату земельних справ, кожний землевласник незалежно від величини володіння зобов'язаний був її обробити¹².

У середині лютого 1919 р. прийнято наступну ухвалу Державного секретаріату землеробства й внутрішніх справ про обов'язковий обробіток землі: «Всі ґрунти, пригожі для рілничої культури... не вільно лишати... облогом»¹³. Землі, залишені власниками, через спеціальні повітові чи громадські комісії передано орендарям, які мали сплачувати відповідний відсоток доходу власникам. Тим землекористувачам, які переховували придатні для обробітку землі, насіння чи інвентар, передбачено покарання – арешт до шести місяців і штраф¹⁴. Ця жорстка міра покарання була пов'язана зі складною ситуацією в сільському господарстві після Першої світової війни, з необхідністю забезпечення армії та населення продуктами харчування. Однак ці вимушені заходи так і не дали бажаного результату. Крім того, селяни вимагали негайного розпаювання поміщицької землі. У Богородчанському, Бродівському, Збараському, Косівському й інших повітах Галичини відбулися масові виступи, які закінчилися стихійним її розподілом. Так, у Яворівському повіті 15 моргів отримували ті, які служили в українському війську, іншим селянам давали тільки 4. Дуже часто такі дії супроводжувалися грабунками поміщицьких маєтків¹⁵. Необхідно також зауважити, що збір урожаю припав саме на період, коли

⁹ Чубатий М. Державний лад Західної області Української Народної Республіки. Львів: 1921. С. 37.

¹⁰ Нове життя. 1919. 7 січня.

¹¹ Державний архів Львівської області (далі – Держархів Львівської обл.). Ф. 257. Оп. 1. Спр. 1483. Арк. 3–4.

¹² Там само.

¹³ Вістник державних законів і розпорядків Західної Области Української Народної Республіки. 1919. 2 марта. Вип. 3. С. 18.

¹⁴ Там само. С. 19.

¹⁵ Держархів Львівської обл. Ф. 274. Оп. 1. Спр. 30. Арк. 280; Спр. 29. Арк. 15, 24.

Українська Галицька армія (УГА), відступаючи, змушена була перейти р. Збруч й об'єднатися з армією Директорії на Наддніпрянщині.

Жвава дискусія щодо того, чи повинна аграрна реформа бути однаковою для обох частин України, тривала на сесії УНРади постійно. Це питання насамперед пов'язане з невизначеністю майбутнього державно-правового статусу ЗУНР в об'єднаній державі. Негативне ставлення галичан до земельного закону Директорії УНР, прийнятого 8 січня, пов'язане зі соціалізацією землі, що скасовувала приватну власність на неї. Хоча формально УНР і ЗУНР задекларували об'єднання в одну незалежну соборну державу, кожна продовжувала провадити власний політичний курс. Так, уряд ЗУНР (ЗОУНР) вирішив, що має всі права провести власну аграрну реформу. Представники галицького селянства в Директорії утворили фракцію Селянсько-українське демократичне сторонництво, яку очолював Т. Старух. У їхньому програмному документі зазначено: узаконення приватної власності; наділення землею лише тих, хто її обробляв; непорушність господарств із загальною площею до 50 моргів і конфіскація землі, що перевищувала цю норму за фіксований викуп¹⁶. На засіданні Трудового конгресу лідер фракції Т. Старух наполягав на впровадженні окремого аграрного законодавства для західноукраїнських земель, яке мало свої традиції землекористування.

У кінці січня на засіданні Державного секретаріату земельних справ ЗОУНР було створено правничу комісію з 15 осіб на чолі з М. Мартинцем, на якій обговорювали прийнятий 8 січня земельний закон Директорії. Земельна реформа, проанансована в Наддніпрянській Україні, як уже зазначено, не відповідала традиціям західноукраїнського аграрного суспільства. Тому один із представників галицького політикуму – віце-президент УНРади Л. Бачинський – вважав, що юридично вона не повинна впроваджуватись у Галичині, бо прийнята до проголошення Акта соборності. Його основна теза така: землю необхідно поділити між мало- та безземельними селянами. Інший галицький політик С. Данилович виступив із проектом передачі великого землеволодіння сільським громадам для колективного господарювання¹⁷.

На засіданні УНРади 4 лютого депутат С. Голубович наголосив, що розподіл землі треба проводити «без заколоту і потрясень та щоби забезпечити нашому народови на його землі свободне володіння»¹⁸. Він зазначив, що аграрна комісія в цілому підтримує політику Директорії, однак відмінні правові й соціальні відносини між УНР та ЗОУНР не дозволять втілити їх у життя. На цьому засіданні С. Голубович запропонував проект закону, розроблений комісією: «1) вивласнення більшої посілості через викуп; 2) узаконення приватної власності; 3) встановлення мінімуму угідь, які не приватизовуються; 4) обмеження прав наслідування і обкладання боргом; 5) великі лісні масиви стануть державною власністю; 6) набувати землю мають право безземельні й малоземельні; 7) сплата за землю наступить шляхом кредитної сплати»¹⁹. Під час обговорення законопроекту в комісії

¹⁶ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДІАЛ України). Ф. 760. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 4 зв.

¹⁷ Нове життя. 1919. 3 лютого.

¹⁸ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Івано-Франківськ, 2003. Т. 2. С. 181.

¹⁹ Друга сесія Української Національної Ради. *Нове життя*. 1919. 12 лютого; Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Т. 2. С. 191.

М. Корольок наголосив на недопустимості насильних реквізицій урожаю та ріллі й порозумінні зі селянством у процесі впровадження земельного закону. Інший депутат С. Онишкевич наполягав на його поступовій реалізації, щоб дідичівськими землями наділити найбідніше селянство²⁰.

Представників галицького селянства передовсім хвилювало швидке вирішення аграрного питання через проведення камасадії (ліквідації черезсмужжя) ґрунтів. Т. Маркус вважав, що не потрібно на разі ділити землю, оскільки для цього бракує технічних засобів, а військо, «довідавшись, що ділять вже землю, кине кріси, втече домів, щоби битись з сусідом за крашу пайку...»²¹.

Державний секретар І. Макух пропонував надрукувати найбільш обговорювані проекти земельної реформи УНРади, які запропонували члени Української республіканської партії (УРП) Л. Бачинський та С. Данилович, і поширити їх серед селян для ознайомлення та внесення пропозицій²². Необхідно зазначити, що обговорення проекту земельної реформи було важким і суперечливим. Так, 6 лютого на засіданні УНРади виступив Л. Бачинський щодо земельного закону, заявивши: «... наша земельна реформа не буде досконалою, та що треба буде її поправляти цілими десятками літ, поки витвориться таке володінне землею, яке лишиться на довший час»²³. Уже 10 лютого правничу комісію розширено до 25 осіб: 14 селян, 5 правників, 3 священників, 2 вчителів та інженера. Дискусія точилася довкола проектів земельного закону. Заступник голови УНРади Л. Бачинський пропонував поділити велику земельну власність і передати тим селянам, які на ній працюють, у необхідному розмірі. З цією метою землю, більшу за означений максимум, передбачалося примусово викупити й перетворити в особливий державний фонд, з якого наділяти мало- і безземельних власників. Особи, які її отримали, мали сплатити більшу за купівельну ціну через витрати на реформу й земельні борги. Решті, хто не міг викупити, надавали відтермінування на 50 років²⁴. Л. Бачинський також був проти передачі землі громадам через історичний розвиток й індивідуальний підхід, притаманний західноукраїнському селянству щодо землекористування. Його законопроект передбачав передачу лісів у власність громад. Власники селянських наділів мали право продавати або ставити під заставу четверту частину своєї землі тільки в надзвичайних ситуаціях і з дозволу відповідних органів влади. Спадок землекористувача розповсюджувався тільки на найближчу рідню. В інших випадках земля переходила в державне користування²⁵.

Автор ще одного проекту земельної реформи С. Данилевич пропонував дещо подібний до більшовицького варіанта, де великі володіння передавалися в колективне користування, якими розпоряджалися земельні ради, обрані з місцевого населення шляхом голосування. До їхніх обов'язків належало: організація колективного господарювання, ведення необхідної документації, забезпечення інвентарем і розподіл прибутків. «Працюючий в господарстві, – зазначено в законопроекті, – бере звичайну платню робітника в тій околиці, а опісля щороку спільний зиск з

²⁰ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Т. 2. С. 185.

²¹ Там само. С. 186.

²² Друга сесія УНР. *Голос з над Бугу*. 1919. 13 лютого; *Републіка*. 1919. 7 лютого.

²³ Земельна реформа. *Народ*. 1919. 16 березня.

²⁴ ЦДІАЛ України. Ф. 581. Оп. 1. Спр. 96. Арк. 17–19.

²⁵ Там само. С. 19–22; Закон про землю. *Нове життя*. 1919. 3 лютого.

господарства розділюється поміж робітників після днів їх з праці як додаток до платні, – може бути так, що працюючі в тім господарстві діляться після днів своєї праці безпосередньо узисканими плодами або постановляють плоди ті чи часть їх для заспокоєння своїх власних потреб». Виплата власникам колективного землекористування встановлювалася за довоєнними розцінками²⁶.

Питання про передачу землі найбіднішим селянам залишалося не вирішеним та дискусійним серед депутатів. О. Чайківський і А. Онищук запропонували її конфіскацію у великих власників та передачу малоземельним селянам, але Л. Бачинський застерігав, що в разі конфіскації держава повинна буде реквізувати й промислові об'єкти. Радикал П. Шекерик-Доників пропонував, щоб селяни викупували свою землю, а депутат М. Петрицький – відкласти проведення земельної реформи до закінчення війни з Польщею²⁷. Три законопроекти (урядової комісії, Л. Бачинського та С. Данилевича) Державний секретаріат почав масово розповсюджувати серед галицьких селян.

Засідання земельної комісії відбулося 3–7 березня, на ньому колишній міністр земельних справ М. Шаповал наполягав на прийнятті закону, подібного до наддніпрянського, однак до нього не прислухалися. Тривале обговорення земельної комісії закінчилося прийняттям «Основи земельного закону», де були прописані такі положення: конфіскація землі в осіб, що володіють нею понад норму, а також угідь, що перебувають у руках спекулянтів; ліси стають власністю держави за винятком незначних масивів; пасовища мають перейти у власність громад. Окрім того, програма забороняла продавати землю, меншу визначеного мінімуму, а селяни, які ухиляються від військової служби під час війни з поляками, взагалі не повинні її отримати. На цьому ж засіданні обрано земельну субкомісію на чолі з Л. Бачинським²⁸.

Обговорення земельного проекту неодноразово відбувалося на зборах різних політичних сил. На засіданні УРП розглядали проект С. Даниловича, який закликав передати селянам землі великої власності та церкви. Однак цей проект не знайшов підтримки. На зібранні ухвалили рішення про створення в кожному селі «Селянської спілки»²⁹. У програмі Української національно-демократичної партії (УНДП) зазначалася необхідність наділення землею малоземельних селян, які брали безпосередню участь у боротьбі з поляками, проте в умовах війни це питання відходило на другий план.

Із другого боку, проведення реформи було доконечним саме через протистояння з Польщею і появу невдоволених політикою УНРади. У часописі Селянсько-робітничого союзу «Республіканець» лунав заклик до уряду ЗОУНР із вимогою здійснити «аграрну та соціальну реформу» поки «невдоволений народ не вхопиться до боротьби...»³⁰. Члени союзу радили земельній комісії УНРади підтримати земельний закон Директорії УНР. У зв'язку з цим партія соціалістичного спрямування

²⁶ Проект аграрної реформи. *Нове життя*. 1919. 23 лютого; Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Т. 2. С. 71–76.

²⁷ Західно-Українська Народна Республіка: Ілюстрована історія. До 90-річчя утворення. Львів: Івано-Франківськ. 2008. С. 198.

²⁸ Республіка. 1919. 9 марта; Павлишин О. Підготовка аграрної реформи в ЗОУНР. С. 175.

²⁹ Народ. 1919. 30 марта.

³⁰ Республіканець. 1919. 8 лютого; Республіканець. 1919. 13 березня.

Наддніпряниці всіяко підтримували діяльність союзу. Так, соціал-демократи виступали за конфіскацію землі без викупу. О. Безпалко агітував за користування землею селянських спілок без поділу вивласненої³¹.

На засіданні Національної Ради 14 квітня 1919 р. продовжилося обговорення закону у другому та третьому читанні, який мав би вирішити земельне питання. Член ради Р. Перфецький висловив думку, що землю мають отримати мало- та безземельні селяни, воїни, вдови загиблих, інваліди, які боролися за незалежність ЗУНР проти Польщі, всі інші позбавлялися права на отримання паїв³².

Церковне землеволодіння також потребувало перегляду. Так, протоігумен греко-католицької церкви П. Філяс у виступі звернув увагу на такі принципи: «Розбіжність засад земельної і лісової господарки. Передаючи ліси державі, робимо мільйони людей зависимими від великого державного лісового капіталу... Не відсуваємо інтелігенції від права користування землею. Не випробовуємо надто прінципу, що земля належить тільки тим, що власники руками працюють на ній»³³. Окрім того, він закликав до встановлення певного мінімуму для церковних і монастирських угідь. Із думкою представника духовенства не погодився М. Лозинський, який підтримав соціалізацію лісових масивів і був противником того, «щоби церква скликувала всю суспільність служити її матеріальним справам»³⁴.

Замість фільваркових господарств створити рілничі й фахові школи зі «спільковими господарствами», у яких могли працювати мало- та безземельні селяни, радив Р. Трильовський. Наприкінці засідання Р. Перфецький наголосив, що земельна і законодавча комісії ще раз переглянуть законопроект, проте затягування вирішення економічного блоку питань шкодить західноукраїнській державності³⁵. Друкуючи звіт засідання УНРади, часопис «Република» зазначив, що аграрний закон «вийшов ... опертий на компромісі всіх партій, отже в сьгоднішній дискусії прінципільних рішень не було»³⁶.

Депутат А. Горбачевський висловив думку, що він «є вислідом взаємного порозуміння, компромісу всіх партій, які може з забезпеченням партійних інтересів згодилися для загального добра на деякі уступки»³⁷. Головна ідея закону – вивласнення великої земельної власності та наділення нею мало- і безземельних селян³⁸. Наступного дня вийшла стаття Р. Перфецького «Історична подія: з нагоди ухвали УНР земельного закону», де висловлювалося «зрозуміння ваги історичного моменту у всіх членів нашої найвищої законодавчої влади, діло повної політичної зрілості наших сторонниць, що в ім'я найвищого добра нації зуміли підвестися над партійні свої програми і цілі через взаємні уступства довели до щасливої розв'язки найважливіше, найбільш пекуче, але і найтрудніше питання земельної реформи»³⁹.

³¹ Райківський І. Галицька соціал-демократія в Українській революції 1917–1920 рр. *Галичина*. Івано-Франківськ, 1998. Ч. 1. С. 46; Павлишин О. Підготовка аграрної реформи в ЗОУНР. С. 175.

³² Земельний закон. *Република*. 1919. 8 травня.

³³ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Т. 2. С. 313.

³⁴ Там само. С. 312–314.

³⁵ Там само. С. 315–317.

³⁶ Історична подія. *Република*. 1919. 16 квітня.

³⁷ Західно-Українська Народна Республіка: Ілюстрована історія... С. 200.

³⁸ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Т. 2. С. 313.

³⁹ Републіка. 1919. 17 квітня.

Однак західноукраїнська влада не поспішала з його публікацією. Фактично він був оприлюднений у газеті «Республіка» лише 8 травня⁴⁰. За законом підлягали конфіскації поміщицькі, монастирські, церковні, єпископські, ерекціональні та фондацийні землі, набуті власниками з метою спекуляції; не оброблювальні й ті, що перевищують зазначені площу, входили до земельного фонду ЗОУНР. Окрім того, живий і мертвий інвентар, який належав до певного наділу, підлягав конфіскації, на відміну від предметів домашнього вжитку. Конфіскації без відшкодування також підпадали домени колишньої австро-угорської імперії, власники яких зі зброєю в руках боролися проти державності ЗОУНР, й землі, самовільно захоплені під час війн 1914–1918 рр. Ліси ж переходили у державну власність, а водойми ставали колективними для громад, за винятком судно- і лісосплавних рік. Пасовища й полонини, які не були власністю селянських дворів, відходили місцевим органам влади. Позачергово передбачали наділити землею воїнів-рільників ЗОУНР, що «проливали свою кров, або наслідком війни іншим чином стали неспосібними до праці, вдовиці і сироти по них, як також інші жертви сеї або всесвітньої війни...»⁴¹. Цей розподіл землі відклали на невизначений термін. Він не міг розпочатися одразу по поверненні учасників війни додому. Не наділяли землею осіб, покараних за дезертирство й ухиляння від служби в армії, за злочини проти держави, а також громадян інших країн. Частина земельного фонду залишалася у підпорядкуванні держави, громад для забезпечення загальнокорисних економічних, культурних і добродійних потреб.

Недоліком закону було питання про відшкодування та розмір оплати за конфісковані землі, яким мав зайнятися майбутній Сейм ЗОУНР. Не зазначався також порядок наділення селян землею: безплатно чи за викуп. До початку поділу нею мала управляти обласна, повітові та громадські земельні комісії. До обов'язків обласної входили конфіскація, відшкодування і перерозподіл. Повітова повинна вести нагляд за господарюванням на конфіскованих землях у повіті, перевіряти звіти громадських комісій та скарги громадян. Громадська займалася управлінням на місцях і була підзвітна вищезазначеним. Громадські комісії, які безпосередньо займалися розподілом землі, у складі шести членів і трьох заступників обирали всі мешканці певної громади загальним, рівним, прямим і таємним голосуванням. Очолювати її мав голова, обраний із членів комісії⁴².

Водночас окремим параграфом селян попереджали, що «за самовільний захват, ділення вивласнених на основі сього закону земель та нищення лісів, будинків, інвентарю і земних плодів, оскільки не становить вчинків, підлягаючих під карний закон, мають карати адміністративні власті карою арешту до 6 місяців, з котрою може бути получена грошева кара до 10000 корон...»⁴³. Прийняття закону ще не означало його впровадження та реалізацію. Очільник Директорії С. Петлюра в телеграмі до уряду ЗОУНР – Державного секретаріату – наголошував на незадоволенні солдатів і населення такою політикою. «Маю цілком певні повідомлення, – писав С. Петлюра, – про неспокій у військах і серед населення на ґрунті незадоволення

⁴⁰ Земельний закон. *Республіка*. 1919. 8 мая. С. 1–2.

⁴¹ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Т. 2. С. 351.

⁴² Земельний закон для ЗОУНР. *Республіка*. 1919. 8 мая.

⁴³ Республіка. 1919. 8 травня.

політикою Державного Секретаріату в соціальних питаннях, а особливо по земельних... Прошу звернути на це увагу і вжити відповідних заходів, продиктованих державною мудрістю і передбаченням неминучих конфліктів в житті населення Західної України»⁴⁴.

Отже, після утворення Західноукраїнська Народна Республіка поставила за мету в короткий термін провести земельну реформу, яка відповідала б інтересам галицького селянства. Однак через боротьбу з поляками галичани не мали можливості реалізувати аграрний закон. Необхідно зазначити, що Державний секретаріат залучив до обговорення органи повітового самоврядування й різні верстви населення. Однак втрачався час, зростала напруга в суспільстві, що призводило до поміщицьких погромів та самовільного захоплення землі. Треба зауважити, що уряд не поспішав упроваджувати реформу ще й через військову складову, побоюючись, щоб українські воєнки не залишили армію й не повернулися додому для перерозподілу землі. Однак захоплення Галичини поляками взагалі перекреслило всі сподівання на вирішення земельного питання в інтересах українського селянина, що завадило уряду ЗУНР реалізувати аграрний закон. Варто наголосити, що два земельні закони в соборній Україні – наслідок не тільки історичних відмінностей розвитку обох частин, а й протистояння їх політичних лідерів. Одна з головних відмінностей поглядів на вирішення аграрного питання між Директорією та УНРадою – те, що перша виступала за соціалізацію землі, друга – за збереження приватної власності на неї. Земельний закон, який прийняли галицькі політики, був надзвичайно прогресивним і відповідав інтересам країн Антанти, на яку з надією дивилися керівники держави. Однак, як виявиться пізніше, ці сподівання так і не виправдають себе, як і вирішення аграрного питання, яке так турбувало галицьке суспільство.

REFERENCES

1. Bachynskiy, L. (1919, Berezen 16). *Zemelna reforma. Narod*, 5-7 [in Ukrainian].
2. Chubatyi, M. (1921). *Derzhavnyi lad Zakhidnoi oblasti Ukrainskoi Narodnoi Respublyky*. Lviv [in Ukrainian].
3. Danylevych, S. (1919, Liutyi 23). *Proekt ahrarnoi reformy. Nove zhyttia*, 1 [in Ukrainian].
4. *Druha sesiia Ukrainskoi Natsionalnoi Rady* (1919, Liutyi 12). *Nove zhyttia*, 1 [in Ukrainian].
5. *Druha sesiia UNR* (1919, Liutyi 13). *Holos z nad Buhu*, 1-3 [in Ukrainian].
6. Hai-Nyzhnyk, P. (2010). *UNR ta ZUNR: stanovlennia orhaniv vlady i natsionalne derzhavotvorennia (1917–1920 rr.)*. Kyiv: “ShcheK”. [in Ukrainian].
7. *Istorychna podiia* (1919, Kviten 16). *Republyka*, 2 [in Ukrainian].
8. Karpenko, O., & (Eds.) Mytsan, K. (2001). *Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublyka 1918–1923: dokumenty i materialy* (Vol.1). Ivano-Frankivsk: Lileia-NV [in Ukrainian].
9. Kohutiak, M. V. (Ed.). (2008). *Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublyka: 1918–1923: iliustrovana istoriia* [Western Ukrainian National Republic: 1918–1923: illustrated history]. Ivano-Frankivsk: Manuscript-Lviv [in Ukrainian].

⁴⁴ Держархів Львівської обл. Ф. 129. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 2–3.

10. Lytvyn, M., & Naumenko, K. (1995) *Istoriia ZUNR*. Lviv: «OLIR» [in Ukrainian].
11. Makarchuk, S. (1983). *Etnonatsionalnoe razvitie i natsionalnye otnosheniya na zapadnoukrainskikh zemlyakh v period imperializma*. Lviv: Vyscha shkola [in Russian].
12. Narod. (1919, Mart 30), 1 [in Ukrainian].
13. Nove zhyttia. (1919, Kviten 4), 1 [in Ukrainian].
14. Nove zhyttia. (1919, Sichen 7), 1 [in Ukrainian].
15. Pavlyshyn, O. (2000). Pidhotovka ahraryoi reformy v ZOUNR. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist i derzhavnist*, 6, 170-183 [in Ukrainian].
16. Raikivskiy, I. (1998). Halytska sotsial-demokratiia v Ukrainskii revoliutsii 1917–1920 rr. *Halychyna*, 1, 46–47 [in Ukrainian].
17. Republyka. (1919, Kviten 17), 1 [in Ukrainian].
18. Republyka. (1919, Liutyi 7), 1 [in Ukrainian].
19. Republyka. (1919, Mart 9), 3 [in Ukrainian].
20. Respublikanets. (1919, Berezen 13), 1 [in Ukrainian].
21. Respublikanets. (1919, Liutyi 8), 2 [in Ukrainian].
22. Tymchenko, R. (2012). Sotsialno-ekonomichna polityka ZUNR (ZOUNR). *Problemy vyvchennia istorii Ukrainskoi revoliutsii 1917–1921 rr.*, 8, 164–175. Retrieved from http://history.org.ua/JournALL/revol/revol_2012_8/8.pdf [in Ukrainian].
23. Tyshchuk, B. (2004). *Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika (1918–1923 rr.): istoriia derzhavy i prava*. Lviv: Triadaplus [in Ukrainian].
24. Ukrainskiy Narode! (1918, Lystopad 6). *Dilo*, 1-3 [in Ukrainian].
25. Vistnyk derzhavnykh zakoniv i rozporiadkiv Zakhidnoi Oblasti Ukrainskoi Narodnoi Respubliky. (1919, Mart 2), 3, 3 [in Ukrainian].
26. Zakon pro zemliu (1919, Liutyi 3). *Nove zhyttia*, 1-2 [in Ukrainian].
27. Zemelnyi zakon (1919, Mai 8). *Republyka*, 1-2 [in Ukrainian].
28. Zemelnyi zakon dlia ZOUNR (1919, Mai 8). *Republyka*, 1 [in Ukrainian].

Vitalii VYZDRYK, Oleksandra MELNYK

AGRICULTURAL POLICY OF THE WEST UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC GOVERNMENT

The article covers the preconditions and features of the agrarian reform in Western Ukraine. The land question is characterized since it demanded quick actions of the government in the legislative field because of the war with Poland. In the article, the regulatory framework is investigated, which regulated the powers of the authority and administration in the agricultural sphere. Legislative resolution of the land issue for farmers would help to rebuild the destroyed farms, which would be extremely important for the future state.

The purpose of the study is to justify the preconditions for land reform, its significance for the Galician peasantry, and the adoption of a legislative framework.

The agrarian reform was in charge of the State Secretariat of Land Affairs, and its responsibilities included the preparation and control of land tenure reform. He was subordinated to the district referendums at the state county commissariats, who gradually grew into the land division.

The methodological basis for scientific research is the principles of scientific cognition, historicism, and objectivity; both general scientific and special methods of cognition were used to study the main methodological principles and aspects of this theme.

It is shown the content of the agrarian reform and its ethnopolitical direction, highlighted the role of the land management system in the economic development of the village, considered the policy of the leading Ukrainian parties concerning the agrarian question.

Keywords: West Ukrainian People's Republic, agrarian reform, Ukrainian National Council, agricultural legislation.

ЗМІСТ

ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ

Актуальні питання української історії	3
Мисак Наталія. «Молодіж не повинна укладатися в готові вже, вироблені шаблони ...»: Михайло Грушевський та українське студентство	3
Трач Віра. «Гігієна є мірилом культури»: українські фахові кола та гігієнічний рух у Львові на початку ХХ століття	22
Надрага Марта. Бібліотечна сфера у Другій Речі Посполитій: законодавче регулювання (1923–1939)	45
Фіногенов Олег. Західноукраїнське товариство Ліги Націй: створення, статутні завдання, перші кроки на міжнародній арені	55
Онишко Леся. Голодомор 1932–1933 років в Україні: основні етапи поширення інформації.	66
Ruda Oksana. Educational issue in the Polish socialist party activities during the interwar years of the 20 th century	86
Пагіря Олександр. Співпраця чехословацьких військових і «Карпатської Січі» у протидії диверсійним акціям Польщі й Угорщини проти Карпатської України (1938–1939)	97
Стасюк Олександра. Політичні настрої західних українців під час виборчих кампаній повоєнного періоду	113
Ільницький Василь. Обставини загибелі провідника окружного проводу ОУН Закарпаття Дмитра Бандусяка	125
Муравський Олег. Галицька асамблея (1991): витоки, спекуляції, ухвали	139
Артимишин Павло. «Газові війни» Російської Федерації та України 2006 та 2009 років: візії української суспільно-політичної думки	149
До 100-річчя ЗУНР	175
Ляскович Роман. Мобілізації українського населення до війська ЗУНР: організація, проблеми, наслідки (листопад-грудень 1918 року)	175
Стукаліна Надія, Лук'янченко Світлана. Військово-політичні успіхи та прорахунки органів державної влади і військового управління ЗУНР у битві за Львів у польсько-українській війні 1918–1919 років.	186
Губський Сергій. Становлення та діяльність військової авіації в українських арміях (1917–1920): історіографічний нарис.	196
Виздрик Віталій, Мельник Олександра. Аграрна політика уряду ЗУНР (ЗОУНР)	211
Олійник Сергій. Подільська сторінка історії Української Галицької армії у спогадах сучасників.	222

Borchuk Stepan, Zasytko Maryana. ZUNR (West Ukrainian People's Republic) in encyclopaedic editions.	238
Воєнна історія	247
Ткачук Андрій. Участь Збройних сил України в системі колективної безпеки в державній політиці незалежної України.	247
Постаті	257
Сова Андрій. Участь Івана Боберського в Науковому товаристві ім. Шевченка напередодні Першої світової війни.	257
Хома Іван. Євген Коновалець і Листопадовий чин у Львові	266
Середюк Марія. Від самостійницьких гасел до нормалізації: громадсько-політична діяльність Володимира Целевича (1931–1939)	274
Романюк Михайло. Василь Кук: до біографії Головного командира УПА (1941–1954).	284
МОВОЗНАВСТВО	293
Дидик-Меуш Ганна. Сполучуваність vs комбінаторика для розвитку історії української мови.	293
Сокіл Богдан. До проблеми функціонування української мови в судах Східної Галичини (на матеріалах засідань Галицького сейму)	304
Галайчук Володимир. Борщ у ритуально-обрядовій та магічній практиці поліщуків Чернігівщини (за польовими матеріалами)	313
ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО	
Гаврилів Тимофій. Територія само(в)пізнання: «Чар Марока» Софії Яблонської-Уден.	331
Прокіп Валентина. «Небуденна» жінка залізної вдачі: Олена Пчілка очима сучасників (на матеріалі спогадів про письменницю).	341
ОГЛЯДИ ТА РЕЦЕНЗІЇ	352
Пастух Тарас. [Рец.]: На перехресних стежках барокових перекладів	352
Козловський Сергій. [Рец.]: Перша українська військова енциклопедія: проект «Історія війн і військового мистецтва»	359
Кобиринка Галина, Рябець Людмила. [Рец.]: Наталя Хобзей і її стезя, закосичена науковими думками, рідними словами...	366